

Bauwerd, toponiem Sint Pietersvoeren.

n.a.v. Voerens Blaedsje, nr 61

Het toponiem 'Bauwerd' is een plaatsnamen waarvan ons tegenwoordig de betekenis volledig ontgaat. Het is enkel nog de naam van een plaats, zonder dat die naam ons iets inhoudelijks over die plek zegt. Naamkundigen tonen aan dat toponiemen zeer oud kunnen zijn en op de een of andere manier wel iets kunnen zeggen over de plek zelf, ook al geldt daarbij dat hoe ouder de naam is, hoe onzekerder de verklaring zal zijn.

Dit stuk is een poging om de naam en de plaats in een zinvol verband te plaatsen. Beginnend aan de oppervlakte van de huidige betekenissen ben ik bij elk volgend punt steeds dieper in de historie van mogelijke betekenissen gedoken en heb ik aanknopingspunten gezocht bij wat ik weet over het landschap en de geschiedenis van deze plaats en de mensen die er woonden. Een boeiende zoektocht, met als resultaat: meer vragen dan antwoorden, maar wel ook met een verleidelijk laatste vraagteken.

1. Limburgstalige naam als uitgangspunt

1.1 Boileau schrijft dat de plaatnaam uitgesproken werd als 'Boewert'. Dit kan ook 'Boewerd' met een -d geweest zijn want het spellingverschil is alleen te horen in het meervoud. En dat meervoud bestaat niet. Er is maar één Boewert.

1.2 'Bauw-' verwijst naar de Duitse spelling Bauen (bouwen, boewe) en kan iets zeggen over de tijd waarin deze naam op schrift gesteld werd.

1.3 Bij het zoeken naar de betekenis en herkomst van een toponiem doe je er goed aan om van de Limburgstalige naam uit te gaan. We weten immers dat de geschreven versies vaak de oorspronkelijke wortels uitwissen. Zo is d'r Roeëje Beusj, ooit het bos van de familie de Rhoe, vertaald met Bois Rouge. Roeëje Beusj kan ook Rode Bos betekenen, maar in dit geval is het een onjuiste vertaling.

1.4 'Bongerd' (boomgaard) kunnen we waarschijnlijk uitsluiten omdat Boileau nog 'Boewert' hoorde en omdat 'Bauwerd' geschreven werd. De betekenis van het Limburgse woord bongerd is daarbij nu nog zeer algemeen bekend en dan maakt men niet zo snel vertaalfouten.

2. Etymologie/toponymie

Boewert(d) bestaat uit twee woorddelen maar kan ook twee verschillende woorddelen bevatten: boew en -erd of boe(w) en -wert. Niet helemaal uit te sluiten is dat een 'g' in boewgerd in de loop der tijd is weggefallen.

Boe(w)

Bouwen, bouw is verwant aan 'ik ben' en 'jij bent', vervoegingen van het werkwoord 'zijn', net als ook aan het Engelse 'to be'. 'Ik ben' ging 'ergens zijn' betekenen en later wonen, daarna bewonen en pas daarna bouwen/bauen, construeren. (zie Philippa, van Veen en de Vries)

-aard, -erd

Alle vormen van -aard (-erd) gaan terug op de wortel -ar, ploegen, later grond in tegenstelling tot water, later akker, later woonplaats, herkomst, afkomst, aard. (zie Philippa, van Veen en de Vries)

-wert

Alle vormen waert, weert, wert gaan terug op de betekenis 'laaggelegen stuk land in waterrijke omgeving' en 'bewoonde hoogte'. Zie ook de plaatsnamen Weert, Weert (Waert) bij Meerssen en Maastricht aan de Geul resp. de Kanjel, Waert, Limburgs voor Vissersweert, Staeveswaert of Stevensweert en de term 'uiterwaarden'. (zie o.m. G. van Berkel e.a. Nederlandse plaatsnamen verklaard)

Boe(w)(g)erd

Niet helemaal uit te sluiten is dat de 'g' in de loop der tijd is weggefallen.

-gerd een vorm is van gaard, verwant aan Garten, jardin, garden, en verwijst naar een omheind stuk land. (zie Philippa, van Veen en de Vries)

3. Bouwaard, bouwaarde, -aard, -erd

Boileau verwijst naar het Nederlandse woord bouwaard en geeft daaraan de betekenis bouwaarde, bouwgrond, grond waarop gebouwd kan worden. We zagen hierboven dat 'bouwen' in de zin van 'een huis construeren' de jongste betekenis is van dit woord. Bovendien is de term bouwgrond verbonden aan de gewestplannen, die op zijn vroegst vanaf het midden van de vorige eeuw de ruimtelijke ordening in regelgeving vervatten. Daarvoor was alle grond ook potentiële bouwgrond en hoefde men dat onderscheid niet te maken. Voor hooiland, akkerland, veeweide bijvoorbeeld werd natuurlijk al van oudsher een onderscheid gemaakt op basis van de kwaliteit van de grond.

3.1 De term bouwaard wordt tegenwoordig, in een andere betekenis, gebruikt in het verzekeringswezen, m.n. de inboedelverzekering. De bouwaard van een woning verwijst naar de aard van het bouw materiaal. Zo is de bedoelde verzekering duurder als in de bouwaard niet een pannendak maar een rieten dak vermeld staat.

3.2 Bouwaarde kan ook teelaarde beteken. De bovenste vruchtbare grondlaag, geschikt om gewassen op te verbouwen. Ook in deze term wordt, net als in bouwaard, verwezen naar een kwaliteit van de grond zelf.

3.4 Met de uitdrukking 'Hij heeft een aardje naar zijn vaartje' zeggen we dat iemand in wezen, qua karakter veel op zijn vader lijkt.

3.4 We kennen ook het achtervoegsel -aard of in verzwakte vorm -erd; in het Limburgs -erd. Rijkaard, snoodaard, goeierd of in het Limburgs leukerd, zeekerd, sjiekemer. Deze achtervoegsels maken van het bijwoord/bijvoeglijk naamwoord een zelfstandig naamwoord en verwijzen daarmee wederom naar het karakter van een persoon.

3.5 De betekenissen van bouwaard(e) en het achtervoegsel -aard en -erd bieden mij geen aanknopingspunten met de plaats 'Bauwerd', buiten 'bouwgrond' zoals Boileau zegt.

4.0 Wiegerd, bongerd en boew(g)erd?

Is er dan toch misschien een verband met de Limburgse woorden bongerd en wiegerd? Uit een boomgaard oogstte men fruit, dat aan hoogstambomen groeide en uit een wijngaard oogstte men druiven, waar men wijn van maakte.

4.1 Was de 'Boew(g)erd' een omheind stuk land waar grond 'geoogst' werd? De landschapsvorm van de Bauwerd geeft immers aanleiding tot deze gedachte.

4.2 Allereerst moet onderzocht worden of deze plek zijn vorm dankt aan een oude manier van akkerbouw bedrijven, die leidde tot het ontstaan van een graftenlandschap. Bestond de heuvel ten noorden van de Commanderie ooit uit akkers, waardoor er sprake kan zijn van een graft en een terras op deze plek? Graften vind je meestal wel hoger gelegen en dus niet, zoals hier, vrijwel aan de beek.

4.3 Als je het plein bekijkt dan lijkt het er eerder op dat er grond is weggehaald. Oorspronkelijk moet deze, op het zuiden gerichte dalwand immers stijl naar beneden gelopen hebben tot vrijwel aan de beek. Was die grond geschikt om mee te bouwen, toen men nog vakwerkhuisen bouwde? Werde die grond daarvoor gebruikt?

4.4 Is deze grond ooit verplaatst naar de plek waarop de huidige kerk staat? Daniël van Voeren bezat Sint-Pietervoeren vóór 1242. Lag er in die tijd een versterkte toren of een kasteel en een kerk op deze heuvel? Was deze heuvel, nog verder terug in de geschiedenis, een vluchtburcht? De oude Commanderie lag in de tijd van Daniël in elk geval dicht bij de plek waar de huidige kerk ligt. Was de oude Commanderie de opperhof met een gracht en de Bauwerd, die in die tijd misschien wel bebouwd was, de neerhof van één motte die omheind was met een palissade? De huidige kerk en het kerkhof ligt op een heuvel. Is dat die oude heuvel?

4.5 In alle gevallen zou de grond van de Boew(g)erd gebruikt zijn om überhaupt te kunnen bouwen en niet om ter plekke op te bouwen. Voor de bouw van de toren/kasteel, later oude Commanderie of voor de kerk diende de grond om de voeten droog te houden en als verdedigingswerk. Wanneer de grond gebruikt werd om vakwerkhuisen mee te bouwen of te onderhouden, als bouw materiaal. Misschien was De Boew(g)erd dus geen *terrain à bâtir*, maar bevatte deze plaats *terre pour construire*.

5.0 Boe(w)wert

5.1 In de 10de eeuw betekende 'boewan' nog 'wonen'. In de 14de eeuw betekent 'bouwen' nog 'bewonen'. De uitspraak 'dat je ergens woont' of 'iets bewoont' was in die tijd, waarin feodaliteit de economie en de samenleving organiseerde, wel voorbehouden aan degene die het land, de gebouwen maar ook de bewoners bezat. En dat bezit was voor Sint-Pietersvoeren in absolute zin het geval. Deze plaats was namelijk een allodium, een zonneleen. Boven een allodium stond alleen nog God en de zon. In 1242 schonk Daniël van Voeren dit bezit aan de Duitse Orde.

5.2 De Voer had in die tijd nog vele bronnen waardoor het hele gebied ten zuiden van de Bauwerd in die tijd veel drassiger zal zijn geweest. Die bronnen zijn pas samengevoegd door ondergrondse werken voordat in de 17de eeuw een nieuwe Commanderie, meer zuidelijk, gebouwd kon worden en werd.

5.3 De plaatsnaam Boewert kan dus oorspronkelijk het volgende betekend hebben: 'een laag gelegen stuk land, in een waterrijk gebied, dat, deels, opgehoogd was en – door de eigenaar van het allodium – bewoond werd'. De naam kan dus verwezen hebben naar het oude allodiale bezit en met name naar de toren/kasteel én de huidige Bauwerd, die tezamen mogelijk een omheinde motte vormden. Was de nieuwe naam vanaf 1242, de Commanderie, zo prestigieus dat deze voor het kasteel gangbaar werd en bleef de oorspronkelijk naam, die, zoals hierboven gezien, in essentie ongeveer hetzelfde betekende als commanderie, plaats van waaruit gecommandeerd wordt, slechts behouden voor het aansluitende neerhof, het nu niet (meer) bebouwde, deel?